

Opening academisch jaar 2018-2019, Universiteit voor Humanistiek
Vorming in het onderwijs: over wensen en grenzen
Column door: Prof.dr. Doret de Ruyter, hoogleraar Educatie
Uitgesproken op 3 september 2018

Eind vorig jaar bleek uit de International Civic and Citizenship Education Study dat Nederlandse jongeren minder weten over democratie en burgerschap, dat zij minder waarde hechten aan de gelijke rechten voor vrouwen en voor inwoners met een migratieachtergrond en dat zij minder hoog scoren op gewenst gedrag dan jongeren in vergelijkbare West-Europese landen. Tezamen met rapportages van de Onderwijsinspectie en adviezen van de Onderwijsraad reden voor de overheid om burgerschap nu echt stevig op de onderwijskaart te zetten en in een nieuwe wet duidelijk te stellen dat het onderwijs actief burgerschap en sociale cohesie op een doelgerichte en samenhangende wijze moet bevorderen. Ook maatschappelijk onbehagen speelt een belangrijke rol. In de memorie van toelichting wordt bijvoorbeeld gewezen op de toenemende spanningen in de samenleving en afnemende binding aan onze rechtstaat én dat Nederlanders zich grote zorgen maken over de wijze waarop groepen elkaar bejegenen.

Dat het onderwijs ingezet wordt om een maatschappelijk probleem op te lossen is niet nieuw. Historisch pedagogisch onderzoek laat zien dat het onderwijs vanaf het einde van de negentiende eeuw opdracht krijgt om vormen van wat in een bepaalde periode werd gezien als maatschappelijk ongewenst gedrag of onmaatschappelijke opvattingen te verminderen of te voorkomen. En in de afgelopen decennia waren dat bijvoorbeeld a) de normvervaging van de jeugd; b) gebrek aan integratie van migranten; c) de teloorgang van politieke betrokkenheid; d) toenemend individualisme; e) toenemende ongelijkheid in de samenleving.

Ook al is het niet nieuw, ik vind het wel onwenselijk.

Ten eerste omdat huidige maatschappelijke problemen met name door huidige volwassenen moeten worden aangepakt en niet worden doorgeschoven naar een volgende generatie. Bovendien is het ook noodzakelijk dat volwassenen hierin een goed voorbeeld zijn. In het concept van het wetsvoorstel staat dat het bevoegd gezag zorg moet dragen voor een cultuur waarin alle bij het aanbieden van onderwijs betrokken personen handelen in overeenstemming met de waarden van de democratische rechtsstaat, actief burgerschap en sociale cohesie. Zeker!, maar als volwassenen buiten de schoolmuren, politici inclusief dit niet ook doen, dan is het maar de vraag wie de leerlingen als voorbeeldfiguren beschouwen.

Ten tweede wordt de burgerschapsopdracht van het onderwijs vanuit een onderwijs extern perspectief gelegitimeerd in plaats van vanuit het doel van het onderwijs, namelijk dat het onderwijs leerlingen in staat moet stellen om als volwassenen een betekenisvol en waardevol leven (met andere woorden een florerend leven) te kunnen leiden in een samenleving waarin allen die mogelijkheid hebben. Of om het in termen van onze universiteit te zeggen: Doel van onderwijs is de humanisering van leerlingen, die daarmee ook een bijdrage willen leveren aan de humanisering van de samenleving.

Onderwijs heeft dus een belangrijke vormende functie, maar niet om huidige maatschappelijke problemen op te lossen, maar om de komende generatie in staat te stellen om goed met elkaar samen te leven in een democratische samenleving, een samenleving die voortdurend onderhouden moet worden door alle burgers. Zo staat het ook in het concept wetsvoorstel. Ook is dit het eerste

uitgangspunt van een landelijke traject om het curriculum van basis en voortgezet onderwijs ingrijpend te herzien. Bekend onder de naam Curriculum.nu., werken ontwikkelteams van leraren en scholen tezamen met ontwikkelscholen aan de vernieuwing van het curriculum waaronder Burgerschap. Dat zij dat doen met als uitkomst dat het onderwijs toekomstgericht is en waarin de ontwikkeling van de leerling centraal staat biedt hoop.

Er zijn twee zaken die daarbij mijns inziens nog wel aandacht verdienen om de hoop niet ijdel te maken.

Allereest het gebruik van het begrip burgerschapsonderwijs. Correct staat in het wetsvoorstel dat scholen een burgerschapsopdracht hebben. Dat is iets anders dan burgerschapsonderwijs geven, althans zoals we dat in het dagelijks taalgebruik opvatten. Dan wordt eerder gedacht aan het geven van een vak. Vanzelf kan een vak burgerschap of maatschappijleer een belangrijke bijdrage leveren aan de kennis van leerlingen en kunnen zij politieke vaardigheden oefenen, maar de vorming van leerlingen tot democratische burgers vraagt, zoals de memorie van toelichting ook stelt, een bijdrage van vele vakken, de reeds genoemde houding van de bij het onderwijs betrokken personen én dat een democratische levensstijl in de poriën van de schoolcultuur zit. Om ertoe bij te dragen dat dit zonneklaar blijft, zou ik ervoor willen pleiten om stevast te spreken over burgerschapsvorming en burgerschapsonderwijs uit het vertoog te schrappen. Het wordt daarmee geen vagere opdracht voor scholen – er kunnen nog steeds einddoelen geformuleerd worden. Duidelijk is echter dat burgerschapsvorming niet in één vak plaatsvindt noch in het voortgezet onderwijs onder verantwoordelijkheid van één team van vakdidactici burgerschap wordt gedoceerd.

En nog belangrijker is mijns inziens aandacht voor de bevordering van de wil van de leerlingen om te handelen naar de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de wil om, passend bij hun mogelijkheden, een actieve bijdrage te leveren aan een humane samenleving. Terecht is de overheid terughoudend in het voorschrijven van attitudes. Immers, in een liberale democratie legt een overheid niet één levensovertuiging aan haar burgers op en de gedachte zou kunnen zijn dat attitudes behoren tot de persoonlijke levenssfeer van mensen. En voor veel waarden, wensen en willens geldt dat ook. Maar niet voor de attitude ten aanzien van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Het is van groot belang dat die waarden door alle burgers onderschreven worden en dat zij daarnaar willen handelen. En ik ben er dan ook zeer gelukkig mee dat die opdracht stevig wordt neergezet in het wetsvoorstel.

Des te spijtiger vind ik het dat de Tweede Kamer besloten heeft dat het traject Curriculum.nu zich moet beperken tot het kennen en kunnen van leerlingen. Ik hoop dat de bespreking van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer een betere uitkomst heeft en dat burgerschapsattitude in de wet opgenomen blijft.

En dan mijn laatste wens: Ik zou ervoor willen pleiten dat er nu eerst een grootschalig kwalitatief empirisch onderzoek wordt gefinancierd waarin wordt nagegaan *waarom* jongeren wel of niet hechten aan gelijke rechten en *waarom* zij zich wel of niet verbonden weten aan de democratische waarden en in wat voor een samenleving zij willen leven. Met die inzichten kunnen scholen echt aan de slag om te bedenken hoe zij hun burgerschapsopdracht vorm en inhoud kunnen geven én kan duidelijk worden op welke manier de huidige volwassen burgers ertoe kunnen bijdragen dat de nieuwe generatie zich wil inzetten voor het floreren van de samenleving. U begrijpt, minister Slob, de Universiteit voor Humanistiek zal dergelijk onderzoek heel graag in samenwerking met andere universiteiten en hogescholen gaan uitvoeren.